

Ungdom og demografi

Om endringer i demografisk atferd i overgangen fra ung til voksen

Trude Lappegård og Helge Brunborg

Ungdomstiden forlenges i begge retninger, og de demografiske begivenhetene som karakteriserer overgangen fra å være ungdom til å bli voksen, er ikke like faste som for noen tiår siden. Ungdom flytter hjemmefra omtrent som tidligere, men prosessen frem til etablering med familie og barn varierer mer. Det er mindre sammenheng mellom giftermål og fødsel, og det er stor variasjon i når vi etablerer oss med familie og barn. Det er med andre ord blitt større mulighet til selv å velge familieetableringsmønster og kanskje også hvor lenge man vil være ungdom.

I løpet av livet opplever vi flere demografiske begivenheter, der mange skjer i overgangen fra å være ungdom til å bli voksen. Tradisjonelt har ungdomsfasen gjerne blitt avsluttet i sammenheng med flytting hjemmefra, pardannelse, ekteskapsinngåelse og å få barn. De siste tiårene har vært preget av flere demografiske endringer som påvirker vår oppfatning av hvem som er ungdom. Spesielt har det skjedd en stadig utsettelse av når vi etablerer oss med familie. Innenfor den demografiske litteraturen blir mange av disse endringene beskrevet som del av «den andre demografiske overgangen» (van de Kaa 1987). For dagens unge er det ikke lenger like tydelige sammenhenger mellom det å flytte hjemmefra og det å etablere seg med familie, og heller ikke like klar overlapp mellom familieetablering og det å få barn. I tillegg til at flere av disse begivenhetene skjer senere og senere i livsløpet, er det en større heterogenitet i rekkefølgen av begivenhetene. Et eksempel er at gjennomsnittsalderen for giftermål nå er høyere enn gjennomsnittsalderen for første fødsel. Det kan argumenteres for at ung-

domsfasen i dag i større grad er preget av individualisering enn den var for foreldregenerasjonen. Dagens ungdom befinner seg i et skjæringsfelt preget av både økt ressurstilgang og økt risikoutsatthet (Skrede 1999).

Gjennom demografien (befolkningslæren) kan vi analysere befolkningsstrukturen (alderssammensetning, fordeling av menn og kvinner, fordeling på sivilstatus osv.) og hvilke faktorer som fører til endringer i strukturen (fødsler, dødsfall, flyttinger, giftermål, fødsler osv.). I denne artikkelen ser vi nærmere på den demografiske atferden som gjerne skjer i overgangen fra å være ungdom til å bli voksen, nærmere bestemt det å flytte hjemmefra, danne par og bli foreldre. Vi vil konsentrere oss om aldersgruppen 15–34 år. Disse utgjør 27 prosent av befolkningen. Artikkelen baserer seg i hovedsak på tilgjengelig statistikk fra Statistisk sentralbyrås datakilder (se <http://www.ssb.no>).

Ut av redet — flytting hjemmefra

Å flytte hjemmefra er for mange den første demografiske begivenheten utover det å komme til verden. Årsakene til flytting hjemmefra er flere: Noen flytter hjemmefra for å etablere seg med en partner, andre flytter for å ta utdanning eller arbeid. Det har skjedd små endringer de siste tiårene, og i 1997 hadde halvparten av alle 19-åringene flyttet hjemmefra (Gulbrandsen 2002). De aller fleste (90 prosent) har flyttet ut av foreldrehjemmet når de fyller 25 år. Flytting hjemmefra er i mange tilfeller ikke en absolutt begivenhet, men heller del av en prosess. Mange bor f.eks. hjemmefra i perioder for å gå på skole eller studere, men vender tilbake til foreldrehjemmet i feriene. Når vi ser på tall som viser den endelige utflyttingen, er alderen noe høyere. Jenter flytter hjemmefra i gjennomsnitt to–tre år tidligere enn guttene. Dette har sammenheng med at jenter er tidligere ute, både når det gjelder pardannelse og barnefødsler (Texmon 1994).

Alderen når ungdom flytter hjemmefra, varierer kraftig i Europa. Tidligst ute er ungdom i Skandinavia, hvor halvparten har flyttet hjemmefra rundt 20-årsalderen. Jo lenger sør vi kommer i Europa, jo høyere blir alderen for utflytting (Aassve mfl. 2002). I Italia, som er det mest ekstreme eksemplet, må vi opp i 26,7 år før halvparten (medianalder) av guttene har flyttet hjemmefra, mens tilsvarende tall for jentene er 23,6 år. I Spania er medianalderen henholdsvis 25,7 år og 22,9 år. I Sør-Europa er det også en høy andel som ikke har flyttet hjemmefra selv i trettiårsalderen, særlig menn: Hele 32 prosent i Italia og 25 prosent i Spania bodde fortsatt i foreldrehjemmet når de fylte 30 år (menn født rundt 1960). Tilsvarende tall

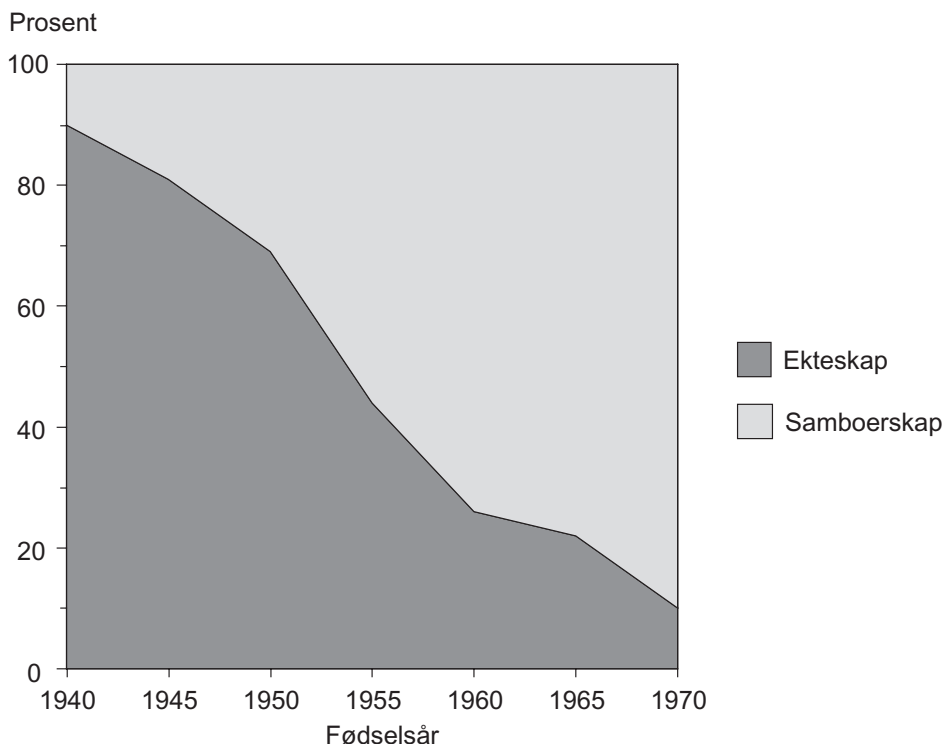
for jenter er 20 og 14 prosent i henholdsvis Italia og Spania. Forskjellene mellom guttene og jentene i når de flytter hjemmefra, er større jo lenger sørover vi går i Europa. I Finland og Sverige er jentene litt under to år tidligere ute enn guttene, mens i Spania og Italia er forskjellen rundt tre år (Aassve mfl. 2002). Vi har ikke tilsvarende tall for Norge, men i 1997 var det kun 10 prosent som ikke hadde flyttet ut ved 25-årsalderen (Gulbrandsen 2002). De store forskjellene tyder altså på at det er store kulturelle forskjeller i Europa når det gjelder det å flytte hjemmefra. I Skandinavia er selvstendighet og uavhengighet en viktig motivasjon for å flytte for seg selv, enten alene eller sammen med andre, mens det lenger sydover i Europa synes å være større avhengighet mellom generasjonene.

Fra en til to — pardannelse

Tidspunktet for pardannelse har endret seg. For noen tiår siden ble ungdomstiden gjerne avsluttet med forlovelse, ekteskap og barn, og giftermål var den viktigste grunnen til å flytte hjemmefra. I det siste tiåret er det svært få (under 5 prosent) som går direkte fra foreldrehjemmet til ekteskap (Texmon 1994). Flere valgmuligheter gjør samlivsmønsteret mindre homogent. Samboerskap er utbredt i hele Europa, men gjennomgående vanligst i Skandinavia (Noack 2001a). Samboerskap er ikke formalisert gjennom registrering, men i løpet av det siste tiåret har en rekke lov- og regelendringer gjort forskjellene mellom samboere og gifte små (NOU:25 1999).

De fleste starter tilværelsen etter å ha flyttet ut av foreldrehjemmet med å bo alene eller sammen med andre enslige. Alderen for når en inngår sitt første samliv, enten gjennom samboerskap eller ekteskap, har vært svært stabil siden 1970-tallet. Analyser viser at alderen når halvparten av en fødselskohort (medianalderen) har samlivserfaring, har vært rundt 23 år for alle fødselskohorter fra 1955 til 1974. Det kan imidlertid se ut som det er en endring av tidspunktet for når den resterende gruppen inngår samliv (Noack og Seierstad 2003a). At det har vært en økning i tredjekvartilalderen for inngåelse av samliv (dvs. at 75 prosent av en fødselskohort har samlivserfaring), betyr at det blir flere som lever lenge alene, og at gruppen unge enslige blir større (Noack og Seierstad 2003a). Utdanning ser ut til å ha stor betydning for når en går inn i et samliv. Tidligere analyser viser at både kvinner og menn uten høyere utdanning gikk raskere inn i faste samliv enn dem med mer utdanning. Denne utdanningseffekten har imidlertid større betydning for kvinner enn for menn (Texmon 1999).

Figur 1. Ekteskap eller samboerskap som første samliv. Kvinner etter fødselsår. Prosent

Kilde: NOU:25 1999

Selv om tidspunktet for når majoriteten har samlivserfaring, ikke har endret seg de siste tiårene, har det skjedd store endringer i hva slags samliv som velges. I figur 1 ser vi at forholdet mellom de som velger samboerskap, og de som velger giftermål som første samliv, har endret seg fra foreldregenerasjonen til dagens ungdomsgenerasjon. For kvinner født før 1950 var det over 75 prosent som valgte ekteskap som første samliv. For kvinner født på 1950-tallet gikk denne andelen dramatisk ned, med over 50 prosentpoeng. For de yngste kohortene er det under 10 prosent som velger ekteskap som første samliv. Som disse tallene viser, er samboerskap blitt en naturlig del av livsløpet for de aller fleste, noe det ikke var for en knapp generasjon siden (Noack og Seierstad 2003b). Samboerskap kan i noen grad sies å ha erstattet tidligere tiders forlovelsesperiode (Noack 2001b). Tidligere undersøkelser har da også vist at synet på samboerskap er blitt klart mer liberalt etter hvert som flere har blitt samboere (Noack og Seierstad 2003b).

Samboerskap er mest utbredt blant de yngre. Selv om majoriteten velger samboerskap som første samliv, ser det ikke ut til å være den endelige samlivsformen for de fleste. En stor andel av de samboende gifter seg etter hvert. I løpet av tre tiår har gjennomsnittsalderen for inngåelse av ekteskap økt med 6–7 år for både kvinner og menn. Tidlig på 1970-tallet var gjennomsnittsalderen for inngåelse av første ekteskap henholdsvis 25 og 23 år for menn og kvinner. I 2001 var den økt til henholdsvis 32 og 29 år. Som vi ser i tabell 1, gjenspeiler giftemålsratene for de ulike aldersgruppene både en forskyvning i når en gifter seg og en nedgang i hvor mange som gifter seg. Giftermålsratene for de yngste har for eksempel gått ned med mer enn 90 prosent på 20 år.

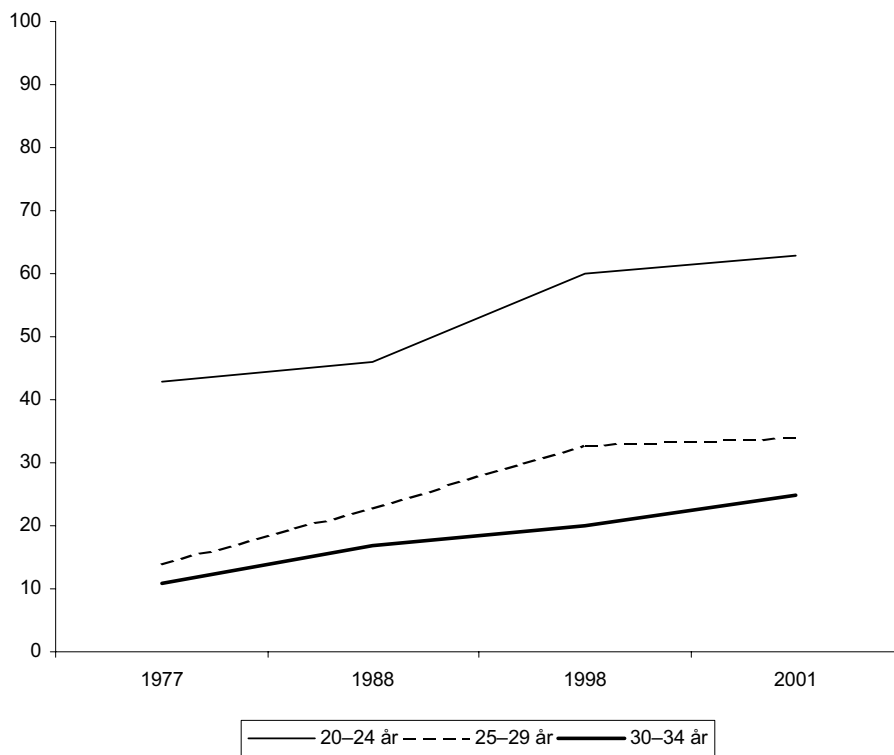
Tabell 1. Giftermålsrater for første ekteskap per 1 000 ugifte i ulike aldersgrupper. Menn og kvinner. 1971–2001

		1971–75	1981–85	1991–95	2001
15–19 år	Menn	9	2	1	1
	Kvinner	45	14	3	3
20–24 år	Menn	121	49	17	12
	Kvinner	208	94	38	26
25–29 år	Menn	161	95	54	44
	Kvinner	164	105	73	66
30–34 år	Menn	81	64	53	55
	Kvinner	70	59	50	58

Kilde: Befolkningsstatistikk, Statistisk sentralbyrå

Partnerskapsloven gir homofile og lesbiske mulighet til å formalisere samlivet. Siden loven trådte i kraft i 1993 og frem til utgangen av 2001 er det inngått 1 229 partnerskap. Partnerskapsinngåelse er, i likhet med ekteskapsinngåelse, heller ikke noe som skjer ved starten av et samliv. Hvor mange homofile og lesbiske som lever i samboerskap, finnes det ingen oversikt over. I en tredjedel av parene som inngår partnerskap, er yngste partner 18–29 år, mens det kun er 8 prosent av parene hvor *begge* var så unge (Statistisk sentralbyrå 2002).

Figur 2. Andel som ikke lever i samliv i ulike aldersgrupper. Kvinner. 1977–2001. Prosent

Kilde: Fruktbarhetsundersøkelsen 1977, Familie- og yrkesundersøkelsen 1988 og Omnibusundersøkelse 2 1998–2000, Statistisk sentralbyrå.

Note: Tallene for aldersgruppene 20–24, 25–29, 30–34, 35–39 og 40–44 for 1988 gjelder for kvinner henholdsvis 23, 28, 33, 38 og 43 år.

Stadig flere lever alene (figur 2), noe som må ses i sammenheng med at samlivsbrudd er blitt mer vanlig. Undersøkelser har vist at det ikke er færre som inngår samliv, men fordi samlivene oftere enn før ender i brudd, ikke minst brutte samboerskap, bor nå en større andel alene i perioder av livet (Noack og Seierstad 2003b). Risikoen for oppløsning blant samboende par er fire ganger så stor som for gifte par, når det blir kontrollert for observerbare forskjeller i sammensetningen av de to gruppene (Texmon 1999). Den samme analysen viser imidlertid at det har vært en utjevning av oppløsningsrisikoen mellom samboende og gifte i de yngste fødselskohortene, noe som tyder på at stabiliteten i de to samlivsformene er blitt likere. Dette kommer trolig

både av at det er blitt mindre forskjell på de to samlivsformene, og at det er mindre seleksjon til samboerskap av personer med spesielle egenskaper. Det er imidlertid en betydelig større risiko for oppløsning av et samboerskap enn et ekteskap de første tre årene. Nyere undersøkelser viser også at flere etterfølgende samliv, også kalt *seriemonogamiet*, er vanligere for de som er unge i dag, enn for de som var unge for 20 år siden: Hver femte 35-åring har i dag erfaring fra minst to samliv, mot bare 3 prosent av personer i tilsvarende alder for 20 år siden (Noack og Seierstad 2003a).

Skilsmisseratene er høyere for unge mennesker enn for andre aldersgrupper. Som tabell 2 viser, er skilsmisseratene for alle de tre unge aldersgruppene høyere enn gjennomsnittet for alle aldre, men forskjellene er større i dag enn for noen tiår siden. Det har altså utviklet seg slik at det både er færre unge mennesker som gifter seg, og at det er flere av dem som skiller seg.

Tabell 2. Skilsmisserater per 1 000 gifte og separerte i ulike aldersgrupper. Menn og kvinner. 1969–2001

		1969–72	1981–85	1991–95	2001
Alle		5	8	12	12
20–24 år	Menn	7	10	16	18
	Kvinner	8	14	20	23
25–29 år	Menn	9	15	22	19
	Kvinner	8	16	23	22
30–34 år	Menn	8	15	22	22
	Kvinner	6	14	21	22

Kilde: Befolkningsstatistikk, Statistisk sentralbyrå

Fra to til tre — når kommer barna?

Som vi var inne på innledningsvis, er et viktig kjennetegn ved «den andre demografiske overgangen» en løsere sammenheng mellom ekteskapsinngåelse og fødsler. Fra nesten ingen for noen tiår siden, blir i dag litt over halvparten av alle barn født av foreldre som ikke er gift. I 2002 ble 49 prosent av alle barn født av gifte foreldre, 42 prosent av samboende og 9 prosent av enslige. En annen viktig endring i henhold til teorien om «den andre

demografiske overgangen» er tidspunktet for når parene velger å få barn. Tidlig på 1970-tallet var gjennomsnittsalderen for førstegangsfødende kvinner 23,4 år, mens den var økt til hele 27,7 år i 2002. Mennene er gjennomsnittlig 2–3 år eldre enn kvinnene når de får barn. Selv om kvinnene utsetter tidspunktet for når de blir mødre, er det fortsatt slik at de fleste barn blir født av kvinner i 20-årene, men stadig flere får barn mens de er i 30-årene. Dette illustreres i tabell 3, som viser aldersavhengige fødselsrater fra 1971 til 2002.

Tabell 3. Fødselsrater per 1 000 kvinner i ulike aldersgrupper. 1971–2002

	1971–75	1981–85	1991–95	2002
15–19 år	44	21	15	10
20–24 år	152	99	83	60
25–29 år	141	123	138	121
30–34 år	74	67	101	109

Kilde: Befolkningsstatistikk, Statistisk sentralbyrå

Fødselsratene viser at det i dag er kvinner mellom 25 og 29 år som får flest barn. I løpet av 1990-tallet har fødselsratene generelt gått ned for kvinner i 20-årene, og opp for kvinner i 30-årene. Fødselsratene er blitt likere i disse aldersgruppene, som viser at det er blitt større variasjon i når i livsløpet kvinner får barn. Selv om mange venter med å få barn til de er i 30-årene, får fortsatt de fleste kvinner barn tidligere. Spredningen i fødselsratene har økt, både i et periodeperspektiv (siden 1986) og i et kohortperspektiv (siden 1941-kohorten). Denne utviklingen fører til at kvinner kan være i helt ulike aldre når de er småbarnsmødre, fra tidlig i tjuårene til slutten av trettiårene.

Utsettelse av tidspunktet for når kvinner går inn i moderskapet, må ses i sammenheng med at en stadig lengre periode brukes på utdanning og jobb. Den økte tiden under høyere utdanning innebærer samtidig en utsettelse av selvforsørgelse og barnefødsel (Skrede 1999). I tabell 4 ser vi at andelen som er under høyere utdanning, har økt dramatisk de siste tiårene. I dag er nærmere hver tredje kvinne i første halvdel av 20-årene under høyere utdanning, mot hver fjerde mann. For 20 år siden var forskjellene mellom kvinner og menn mindre, og mennene var i overvekt på universiteter og høyskoler.

Tabell 4. *Andel under høyere utdanning. Prosent av registrerte årskull i ulike aldersgrupper. Menn og kvinner. 1980–2001*

		1980	1990	2001
19–24 år	Menn	12	16	21
	Kvinner	10	20	31
25–29 år	Menn	--	9	14
	Kvinner	--	9	16

Kilde: Utdanningsstatistikk, Statistisk sentralbyrå

Utdanning har stor betydning for når kvinner får sitt første barn. Mens fødealderen for kvinner uten utdanning utover grunnskolen har økt med knappe to år fra 1970 til 1998, har den økt med over fem år for kvinner med lang universitetsutdanning i den samme perioden (Lappegård 2001). Dette betyr at de som før ventet lengst med å gå inn i moderskapet, nå venter enda lenger, mens det fortsatt er en gruppe kvinner som får barn i ung alder.

Som vist har fødselsratene gått dramatisk ned for unge kvinner i tenårene og tidlig i 20-årene. Tenåringsgraviditet var for noen tiår siden et omdiskutert og aktuelt tema på den politiske dagsorden. De lave fødselsratene vi finner blant tenåringer i dag, må ses i sammenheng med større åpenhet og god tilgang til bruk av prevensjon (Lappegård 2000). Selv om fødselsratene i dag er langt lavere enn for noen tiår siden, er ikke tenåringsfruktbarheten i Norge spesielt lav i europeisk sammenheng. Den er for eksempel dobbelt så høy i Norge som i Sverige. Også i land som Nederland og Sveits er tenåringsfruktbarhet svært lav. Det er imidlertid andre land som fortsatt har fødselsrater blant tenåringer på nivå med Norge for flere tiår siden. England har for eksempel en fødselsrate på 30 per 1 000 tenåringsjenter.

Når unge kvinner blir gravide, står de overfor valget om de skal velge moderskapet, eller om de skal ta abort. Siden lov om selvbestemt abort ble innført i 1979, har rundt hvert femte svangerskap endt i abort (Vigran og Lappegård 2003). Det er i de yngste aldersgruppene vi finner den største andelen. Blant tenåringsjenter ender nærmere to av tre svangerskap i abort, mot rundt hvert tredje blant jenter i første halvdel av 20-årene. Dette er flere enn for 25 år siden. Når vi imidlertid ser på abortratene i de ulike aldersgruppene (tabell 5), ser vi at det har vært en nedgang i abortratene blant tenåringer, mens det blant jenter tidlig i 20-årene har vært en liten oppgang siden 1979. Blant de unge voksne har tallene vært relativt stabile.

Tabell 5. Aborter per 1 000 kvinner i ulike aldersgrupper. 1979–2001

	1979	1990	2001
15–19 år	24	20	19
20–24 år	23	29	26
25–29 år	18	22	19
30–34 år	15	14	15

Kilde: Svangerskapsavbrudd, Statistisk sentralbyrå

Det er altså færre tenåringsjenter i dag som tar abort enn for 25 år siden, men av de som blir gravide, er det flere som tar abort. Dette må ses i sammenheng med trenden til at stadig flere venter lenge før de får første barn. Mange av de unge som tar abort, er under utdanning, og mye tyder på at muligheten for abort også brukes som et middel for å utsette tidspunktet for når de skal gå inn i moderskapet (Vigran og Lappegård 2003).

Mangfold og divergens

I denne artikkelen har vi sett hvordan den demografiske atferden som karakteriserer overgangen fra å være ungdom til å bli voksen, ikke er like fast som tidligere. Ungdom flytter hjemmefra omtrent som før, men prosessen fram til de etablerer seg med familie og barn, varierer mer. Mange bor en periode alene eller sammen med venner før de etablerer seg i samliv. De fleste starter samlivet som samboende, noe som var svært uvanlig for bare noen tiår siden. Barna kommer gjennomsnittlig fire år senere enn da foreldregenerasjonen fikk barn. Når barna kommer, er det i dag under halvparten som blir født av gifte foreldre, men mange velger likevel å gifte seg etter at barna har kommet. Stadig flere unge har erfaring fra flere samliv, og et økende antall barn opplever at foreldrene skiller seg.

Mangfold og divergens er viktige stikkord når vi skal beskrive utviklingen i familieetableringsmønsteret. Det er blitt større variasjon i når vi etablerer oss med familie og barn. Det er i dag større muligheter til selv å velge familieetableringsmønster. Noen etablerer seg med familie tidlig, mens andre utsetter tidspunktet for når de blir foreldre. Utsettelse av familieetableringen har imidlertid en naturlig begrensning, og det er lite sannsynlig at utsettelsen vil fortsette i samme tempo som de siste tiårene. En konsekvens av utviklingen hittil er at flere vil ende opp som barnløse og flere vil leve

alene, enten i perioder eller permanent. Mange vil dermed gå inn i voksenalivet uten å ha vært gjennom giftermål og barnefødsler. Overgangen fra å være ungdom til å bli voksen er i større grad blitt en prosess uavhengig av slike demografiske begivenheter.

Litteratur

- Gulbrandsen, Lars (2002). Aldri har det vært så ille som akkurat nå. Om norsk ungdomsutflytting fra barnsdomshjemmet og etablering i egen bolig. *Tidsskrift for ungdomsforskning*, 2:33–50.
- Lappegård, Trude (2000). Tenåringer og fruktbarhet: Sex, men ikke barn. *Samfunnsspeilet*, 6:2–8. Statistisk sentralbyrå.
- Lappegård, Trude (2001). «Den norske superkvinnen.» Om fruktbarhetsutviklingen på 1990-tallet og nye utfordringer for familiepolitikken. *Økonomiske analyser*, 4:54–61. Statistisk sentralbyrå.
- Noack, Turid (2001a). Cohabitation in Norway: An accepted and gradually more regulated way of living. *International Journal of Law, Policy and the Family*, 15:102–117.
- Noack, Turid (2001b). Transition to adulthood in Norway, i Martine Corijn og Erik Klijsing (red.). *Transition to Adulthood in Europe*. European Association for Population Studies, Kluwer Academic Publishers.
- Noack, Turid og Ane Seierstad (2003a). Utviklingen i samliv: Heller jeg enn vi? *Samfunnsspeilet*, 3:19–25. Statistisk sentralbyrå.
- Noack, Turid og Ane Seierstad (2003b). Samboerskap ved tusenårsskiftet: Dagligdags og utforsket. *Samfunnsspeilet*, 1:30–34. Statistisk sentralbyrå.
- NOU, Norges offentlige utredninger (1999:25). *Samboere og samfunnet*. Oslo: Barne- og familiedepartementet.
- Skrede, Kari (1999). Levekår i støpeskjeen. Er den enkelte fortsatt «sin egen lykkes smed»? i An-Magritt Jensen mfl. (red). *Oppvekst i barnets århundre*. Oslo: Ad Notam Gyldendal.
- Statistisk sentralbyrå (2002). *Befolkningsstatistikk. Inngåtte ekteskap og registrerte partnerskap, 2001: Toppår for partnerskapsinngåelser*. www.ssb.no/emner/02/02/30/ekteskap/arkiv/
- Texmon, Inger (1994). Ut av redet – utflytting i flere trinn. *Samfunnsspeilet*, 2:9–15. Statistisk sentralbyrå.
- Texmon, Inger (1999). Samliv i Norge mot slutten av 1990-tallet. En beskrivelse av endringer og mangfold. Vedlegg 3 i NOU, Norges offentlige utredninger (1999:25). *Samboere og samfunnet*. Oslo: Barne- og familiedepartementet.

- van de Kaa, Dirk (1987). Europe's second demographic transition. *Population Bulletin*, 42 (1).
- Vigran, Åsne og Trude Lappegård (2003). 25 år med selvbestemt abort i Norge. *Samfunnspeilet*, 3:40–46. Statistisk sentralbyrå.
- Aassve, Arnstein mfl. (2002). Leaving Home: a comparative analysis of ECHP data. *Journal of European Social Policy*, 12:259–276.